

JEZIK NAŠIH PRIPOVEDNIKOV

2. Stritar.

Jezikovni razvoj, ki se je začel z Bleiweisovim približevanjem srbohrvaščini, z Levstikovim slovniškim prevratom po l. 1861 in z Jurčičevim jezikom, Stritarju ni bil pogodu. Stritar je ohranil one jezikovne vzore, ki jih je imel Levstik do l. 1860, ko je še sam kazal na ljudski jezik kot edini vir pismeni slovenščini in ljubil še sam preprost pravopis. Levstika so pozneje proučevanje stare cerkvene slovanščine in stiki z drugimi Slovani odmaknili od ljudskega jezika, Stritarja pa je njegov študij (Rousseau) še bolj priklenil na ljudstvo in njegov jezik. Kot Rousseaujev učenec je ljubil ljudski jezik. »Literatura, kakor vsa omika, mora imeti svoje korenine v narodu, da ne zvene in se ne posuši, kakor rastlina iz tujih tal presajena... Ljudstvo ima v vsem svojem mišljenji, čutu in govorjenji nekaj naravnega, nepokvarjenega, nekaj zdravega, dobrodejno najivnega, po čemer človek najbolj hrepeni, ko se je najdalje po izobraževanju ločil od prvotnega stanja«, piše sam v Literarnih pogovorih (Zv. 1870, 253). Kakor kažejo pesmi v Zgodnji Danici 1853 in v Novicah 1854, je tudi nanj vplivala v mladosti ilirska struja, ki je vladala v jeziku od l. 1848—1852, toda ko se je ob Levstiku navdušil za čist ljudski jezik, ga ni več opustil in je rasel samo iz njega. Jurčič je iskal izrazov tudi po besednjakih in časnikih, se zatekal k drugim Slovanom. Stritar si prizadeva pisati samo ljudske besede in rečenice in mu ni mar besednjakov, knjižnih vplivov in drugih slovanskih jezikov. Uveljaviti je hotel načelo: ohraniti je treba v pismenem jeziku, kar je dobrega, in zajemati iz ljudstva, od drugih Slovanov si izposojajmo izraze le tedaj, če jih ne najdemo v ljudstvu. Ljudskemu jeziku je hotel pridobiti zmago na celi črti. Pisal ga je tudi v povestih iz izobraženih krogov, v poljudno znanstvenih razpravah in ga zahteval tudi za časnike. Ob priliki, ko je svaril pred salonom in priporočal pisateljem, naj se drže domačih tal, pravi glede jezika: »Izobražujmo, blažimo, povzdigujmo najprej domači govor; skerbimo, delajmo na vso moč, da bode govor omikanih stanov, po tem dobimo s časom tudi narodne salone« (Liter. pog.; Zv. 1876, 95).

Svojih načel o jeziku ni spreminjal, samo dosledneje jih je izvajal in je tudi v poznejših letih, ko se je pismena slovenščina precej oddaljila od ljudskega jezika, sprejel le malo slovanskih izposojenk in še te največkrat nevede, t. j. kadar ga je jezikovno znanje zapustilo. Poznejše učenje ga je v teh nazorih le še potrjevalo in jih je moral braniti večkrat tudi proti svojima najboljšima prijateljema, Levstiku in Jurčiču. Mirno kri je ohranil tudi tedaj, ko sta po l. 1871 Levstik in

Jurčič z mnogimi slovenskimi pisatelji in politiki vred obupavala nad slovenščino in iskala rešitve v ruščini ali srbohrvaščini.

Nazorov, ki jih je v pisavi uveljavljal, se je dobro zavedal in je večkrat o njih govoril. Prvič je svoj celoten jezikovni sestav izrazil l. 1876 v sporu z mariborsko Zoro v članku: *Mir in sprava!* Tu piše: »... koliko sem se trudil sè slovenskim jezikom, da bi mi bil pokoren. Pošteno sem se vbijal z njim, želel sem pisati čisto in blaglasno, plemenito slovenščino; ogibal sem se skerbno z ene strani trivijalnosti, z druge germanizmov. Ogibal sem se one čudne zmési (= mešanje slovenščine z drugimi slovanskimi jeziki), katera, meni vsaj, tako pre-seda« (Zv. 1876, 159); podobno je označeval svoj jezik še večkrat, n. pr. Zv. 1877, 158; 173, 302, 303; Lj. Zv. 1895, 690. Čistost slovenščine mu je bila do zadnjega pri srcu. Še ko se je poslavljal za vedno od Lj. Zvona l. 1896, je v pismu zadnje naročilo: »In slednjič še eno prošnjo. Vzemite v zavetje in branite našo ubogo slovenščino. Kako grdo, neusmiljeno ravna jo nekateri z njo« (Zv. 1896, 282).

Njegova narava se je upirala novotarijam. Ljubil je ustaljen pravopis in tradicionalen jezik. Ljubil je preprost pravopis, ki ne sloni na etimologiji in stari slovenščini, ampak na tradicionalni pisavi in se drži kolikor mogoče živega jezika. Tožilo se mu je po časih, ko pisatelji še niso živeli iz časnikov, ampak so zajemali še ves besedni zaklad iz ljudstva. Že l. 1868 se zavestno postavlja v vrsto starejših pisateljev in odklanja novo strujo v Novicah, Glasniku in drugih listih ter novotarije Levstikove in Jurčičeve. Sam poudarja, da se drži stare pisave: »... še vedno po starem imenujem tistega, ki bere moje pisanje ljubega bravca, ko bi imel reči: bralec, ali pa: čitatelj; še vedno berem stare bukve, ko drugičitajo nove knjige... In lepo partikulo *n e g o* (= ki mu jo je vsilil Levstik v uvodu Prešernovih pesmi 1866 in v Mladiki 1868) sem ravno zdaj v prvič v svojem življenju pritisnil na popir. Zdim se v tej zastaranej pisavi samemu sebi, kakor kak pošten star ljubljanski meščan« in samega sebe primerja s svojim učiteljem, starim Metelkom (Glasnik 1868, 136). L. 1879 piše: »... nisem ostal vedno dosleden, zvest svojemu prepričanju. Dal sem se pregovoriti (= Levstiku), poprijel sem se té in one novotarije proti svojim načelom, ker se mi je vedno in vedno očitalo, da sem starokopitnik, da je moja pisava preveč »kranjska«. Moja namera je bila in je še sedaj... deržati ljudske govorike, kolikor dopuščajo jezikovi zakoni. Zlasti sem gledal na to, da naj se v mojem listu piše en jezik, kolikor moči pravilen, če tudi ne po naj novejši šegi; jezik slovenski, ne tista neslana mešanica iz slovenščine, nove in stare, iz hrvaščine, ruščine in drugih slovanskih narečij skupaj znešena kakor sračje gnezdo« (Zv. 1879, 158). V svojem značaju je imel tudi to posebnost, da je rad nasprotoval, kar ga je v teh jezikovnih nazorih še bolj utrjevalo. To svojo lastnost tudi sam večkrat omenja: Jaz imam od nekdanj to nesrečo, da sem sè svojim mnenjem in svojimi nazori o imenitnejših vprašanjih življenja vedno na strani manjšine (Pogovori, Zv. 1879, 303). Nikoli

nisem »tulil z volkovi«, nikoli nisem »v jeden rog trobil« z večino. »Proti reki sem plaval« skoraj ves čas svojega pisateljevanja (Pogovori, Lj. Zv. 1885, 283).

Noben slov. pisatelj ni tako čislal živega ljudskega jezika kakor Stritar. Pisal je tako, kakor bi ne bil bral ne Novic, ne Glasnika, ne Slov. Naroda in pisateljev. Iz časnikov ni vzel nobene besede, le »lesenjačo«, ki jo je naredil Jurčič (tako je imenoval dunajski državni zbor, ker je bil tedaj še lesen, prim. SN 1870, 138. 2 in pozneje pogosto), je porabil v Sodnikovih (1878): Po ceni bodo zdaj hiše. Jaz bi si sam izbral eno, pa pustil svojo raztergano lesenjačo (227). Po besednjakih ni iskal besed, razen če ni poznal izraza za kako stvar; morda ima iz besednjakov komaj kake 4—5 besed. Rabil je Janežičev nem.-slov. besednjak iz l. 1867; odtod je vzel: ima beljuge za postervi (Zv. 1876, 132). Jan 1867 pod Weissfisch: belica, beljuga, klin; so imele černe oblepke na obrazu (Zv. 1876, 143), iz Jan. 1867 pod Pflaster; podoba temnega svetozorja (Zv. 1876, 94), iz Jan. 1867 pod Weltschau (vseh teh izrazov nima ne Janežič 1850, 1851, ne Cigale). Ljubil tudi ni umetnih skovank, rabil je le žive ljudske izraze, zlasti take, ki žive v njegovem domačem narečju.¹

Noben pisatelj ni tako trdno spojen z besednimi zakladi svojega domačega narečja kot Stritar. Stritar ne dela svojih lastnih rečenic, novih tropov, sintaktičnih zvez itd., drži se, kjer le more, ljudskih tropov, poezije polnih dolenjskih (velikolaških) besednih zvez in rečenic. Ko bereš njegova dela, se ti zdi, da poslušáš jezikovno bogatega dolenjskega človeka. Stritar ne govori sicer v tisti življenja polni kmetski obliki, kakor zna pripovedovati Jurčič, ampak v izčiščeni, po knjižnem okusu predelani obliki.

Njegov preprosti jezik je v skladu s snovjo njegovih povesti. Snov zajema iz tihega, vsakdanjega življenja, in to ne le v kmetiskih povestih in igrah, ampak tudi v povestih, vzetih iz izobraženih krogov.

Najbolj je prišel ljudski jezik do veljave v kmetiskih povestih in igrah. V povestih, kjer nastopajo kmetje ali preprosti ljudje, je jezik čisto ljudski, velikolaški. Nikdar ne rabi nobene slovanske izposojenke ali učene, knjižne besede. V tem se loči n. pr. od Jurčiča, ki je tudi preprostim ljudem polagal na jezik neljudske besede, ali pa jih je opisoval večkrat z neljudskim, t. j. iz besednjakov, časnikov in od drugod vzetim jezikom. To je delal Stritar zavedno. Ko je govoril l. 1895 o pisateljevanju za Družbo sv. Mohorja, je omenil tudi jezik: »Tu (= v spisih za ljudstvo) se je zlasti ogibati tistih umetnih perijod, ki so kje drugje prav na svojem mestu in vse hvale vredne« (Lj. Zv. 1895, 500). Edino, kar ga loči od pristno ljudskega govora, so ljudske tujke, ki se jih skrbno ogiba tudi tam, kjer so jih realisti Jenko, Er-

¹ Včasih zaide celo v dialektično pisavo, n. pr. brez zaúrnice je šlo navzdol (= zavornica, Zv. 1877, 185); leverica (= veverica, pogosto v Gosp. Mirodolskem 1876 in v Rosani 1877); vam je serce omeščal (= omehčal, Zv. 1878, 32; 1879, 62).

javec, Jurčič in dr. brez strahu rabili, če jih zahteva realistično pripovedovanje. Stritar je šel po Levstikovem zgledu tako daleč, da se je tudi splošno sprejetih tujih zvez in besed ogibal; on piše n. pr. deveta skrb, ne: deveta briga, kakor se dejansko govori in v knjigi piše; dalje je redno pisal: protikrist, ne: antikrist; roditelji (starši), novci (denar), kvar (škoda), slušati (ubogati) itd.

Ljudski jezik je tudi glavna sestavina povesti, vzetih iz izobraženih krogov. Njegovi ljudje teh povesti združujejo preproščino z najvišjo izobrazbo. V svojih izobraženih junakih (Dela, Zorin, Gospod Mirodolski itd.) je utelesil svoje umetnostne in jezikovne vzore. Tako se tudi jezik v teh povestih strinja z junaki, ki v njih nastopajo. V opisu Dele v Zorinu je to sam na naslednji način nakazal: »V lepi harmoniji družijo to dekle (= Dela) čisto naravno, rekel bi otročje serce z najvišjo izobraženostjo; tu je vse naravno, resnično, česar se ona dotakne, vse dobi neki drug, višji pomen; najnavadnejša beseda pride poblašena iz njenih ust« (Zv. 1870, 133). S tem je označil sam tudi jezik svojih junakov. Snovno (besedni zaklad, rečenice, tropi itd.) je tudi tu jezik čisto ljudski, sintaktično in stilistično pa je predelan po njegovem, po starih klasikih in francoskih stilistih obrušenem okusu. Pisal je jezik, kakor ga je sam označil v oceni Jurčičevih povesti. »Jurčič se mi zdi premalo izbirčen v besedi, mnogokrat zapiše besedo, katera mu pride ravno v pero, dasi bi bilo mogoče najti boljšo, primernejšo: premalo se mi ogiblje nepotrebnega tujčevanja, ki žali rahlo-slušno uho! ... Njegovi pisavi bi želel menj terdosti, več lepoglasja; želel bi ji one mehke, blagodejne harmonije, onega polnega »ritma« v stavkih in perijodah, kateri takó dobro dé ušesu, ki ga je uglasilo branje starih klasikov, zlasti Cicerona, Demostena, Platona in Isokrata« (Liter. pog.; Zv. 1877, 79); česar je pri Jurčiču pogrešal, to je delal pri sebi. V teh povestih je gledal Stritar na lepoto stavka, na umetno sestavljene, lepo vezane, po starih klasikih prikrojene stavčne periode. Posebno umetno so sestavljeni stavki v prvih povestih (Zorin, Gospod Mirodolski), v poznejših (Sodnikovi) so stavki preprostejši, zato pa življenjsko močnejši.

Tudi v povestih iz izobraženih krogov rabi le malo mednarodnih tujk in slovanskih izposojenk. Rabi jih le, če hoče jezik izobražencev označiti. Zora v povesti Gospod Mirodolski misli, da govori z beračem, toda ta (Zobor) spregovori: »Začenjate me zanimati, gospodična!« Osupnjena ga pogleda Zora; tako ni prej nikoli govoril z njo« (Zv. 1876, 323).

Stritar je velik v obliki, posebno skrbno pazi na jezik. Tega se je tudi sam dobro zavedal; pogosto govori o skladju med lepim jezikom in lepo snovjo. Na obliko obrača večjo skrb kakor na snov. Nad lepim jezikom je imel toliko veselje, da je ob njem večkrat zanemaril snov; večkrat mu je snov stranska stvar, glavno mu je lepo pripovedovanje, zato je vsebinsko večkrat premalo resničen in življenjsko močen.

Kar mu manjka v umetnosti, mu manjka tudi v jeziku. Na jezik ni gledal z realnim očesom, ampak le kot idealist, ki mu ne gre za

resničnost, temveč za lepoto. Njegov umetnostni vzor je bil: lepa snov v lepi obliki. Jezik in ljudi si je ustvaril po svojih mislih in željah. Ljudi »povzdigne iz navadnega, vsakdanjega življenja in jih obda z vzornim svitom«, kakor pravi gospod Mirodolski, ko razklada svoje nazore o romanih in povestih (Zv. 1876, 85). Kakor so ljudje povzdignjeni nad resničen svet, tako je tudi njegov jezik dvignjen nad resnično govorico ter tako snovno kakor oblikovno idealiziran. Kako je jezik idealiziral in trebil nem. ljudske in pismene tujke, sem pokazal pred desetimi leti v članku »Stritarjev slog« (DS 1924, 132 sl.).

Ljudske besede in rečenice rabi tudi v znanstvenih razpravah in se ogiblje slovanskih izposojenk in romanskih tujk. Njegov znanstveni jezik je ravno tako domač kakor umetnostni. On ne pozna n. pr. kompliciranih vprašanj, ampak jim pravi po domače: zvita vprašanja (pristav ga je zapletel v najbolj zvita pravoznanska vprašanja, Sodnikovi 290. Morda vendar niste rešili brez mene ženskega vprašanja? Še z vami bo težko, se bojim, strašno zvito je to vprašanje, Zv. 1876, 167). Nikdar ni rabil besede temeljit (grškosrbohrv. z nemško metaforo), ampak natančen, kakor govori ljudstvo (kak namen ima vse to Zolajevo tako natančno popisovanje, Lj. Zv. 1885, 478; kadar berem obširno, natančno popisovanje kakega kraja ali človeka, r. t. 480). Po ljudsko pravi: Noe nam je podaril ta dar (= vino), ki je v kratkem dal zemlji vso drugo podobo (ne: obliko, Glas. 1868, 54). Trudili se bodo po svojej moči pred svetom izkazati se (ne: odlikovati se, r. t. 131). Dalje: vse drugo je pena, sanjarstvo, sleparstvo (Zv. 1876, 164; časniki so že tedaj pisali po angleško: humbug); njegova sodba je bila časi kriva, prenapeta (Zv. 1876, 196; po časniško: pretirana, shr. izraz po nem. metafori) itd.

Majhno je število slovanskih izposojenk v umetnostni in znanstveni prozi. Poznal je dobro vse slovanske jezike. Ljubil je Srbe in Hrvate in zasledoval njih slovstvo. L. 1875 in 1876 je opeval trpljenje Črnogorcev in Srbov in se jezil nad hrvatskimi in srbskimi pesniki, da nihče ne opeva tedanjih strašnih bojov s Turki, ampak pojo le o ljubezni (prim. Zv. 1876, 230); enako je ljubil ruščino in jo priporočal kot bodoči »skupen jezik vseh Slovanov« (Zv. 1877, 158), toda ljubezen do bratov ga ni obrnila od slovenščine. Prva leta (1867 do 1870) je pisal jezik, kakor se ga je spominjal od doma ali kakor se ga je učil pri starem Metelku v šoli. V tem času še vedno piše po starem: učenik, pa naj govori o Marnu ali o kakem drugem profesorju na gimnaziji (Gl. 1867, 132, 218). Ne govori še o slavnih Grkih, ampak po Vodnikovo o Gregih in gregovskih modrijanih (Gl. 1867, 57; 1868, 17, 55, 132, 218); nerad je zapisal srbskohrv. besedo pesnik, navadno še govori po starem: pevec: pevec, ali poet ali pesnik (kakor imenujemo zdaj po hrvaško take može; Gl. 1867, 57); po starem še pravi: šivar (Gl. 1867, 11), ne krojač, kar je prišlo iz shr. Rabi izraze: postava, pohleven, boren, očiten, mikati, mikaven, namerjati, pije še ol (Zv. 1870, 285), vedno še opominja itd. za: zakon, skromen, javen,

zanimati, nameravati, pivo, opozarjati itd. Z aprilom l. 1870 je vzel Zvon v roke Levstik, ki ga je pravopisno pilil po svoje in dodal tudi nekaj slovanskih besed (boja, čitati, razlika, tolpa, laskati itd.); ko Levstika ni več pri listu, tudi ti izrazi zginejo. Po l. 1876 je sprejel nekaj slovanskih besed (krut, podel, skromen, vešč, razjariti, javen, javnost, slučaj, priroda, težnja, postopati), toda poleg njih rabi še vedno tudi domače izraze in ne more prikriti nevolje do izposojenih. Nove besede ironizira večkrat celo v umetnostni prozi: Torej gospodična? Gospodična, ali gospica, kakor se zdaj govori; vi ste nekoliko zaostali, gospod (satira »Ljubezen«, Zv. 1876, 153). »Naši pisatelji, zlasti mladi, imajo svoje ljubeznjive gospodične, ali gospice, da jih nagovarjajo« (Zv. 1880, 168). Le tu pa tam bi smel pač ogovoriti »čestitega bralca«, ali »čitatelja«, kar je menda bolj imenitno, ker je malo bolj na hervaško stran, kakor če se nosi klobuk »po strani« (r. t. 168). »Slavna gospoda!« Gospôda bi jaz rekel, ne góspoda, kakor se zdaj čestokrat pri nas naglaša, češ menda, da je to bolj imenitno, bolj gosposko. Zlasti naši bratje Štirci kaj radi tako po hervaško naglašajo. Molčati ne morem in gledati, kako se dela z našim ubogim slovenskim jezikom. Zlasti tista mešanica, tisto posiljeno hervatenje mi kar preseda (Zv. 1880, 218).

V času, ko so že polno srbskohrvatskih in drugih slovanskih besed pisali, je on še vedno rabil domače besede, tudi take, ki so se v tedanjem času že pozabile, pisal je še vedno n. pr. posilstvo, zrkalo, pomirje, prizadeva, dobrikati se, dobrikanje, spominek, novica, obnebje, čutnica itd. za nasilje, zrcalo, premirje, težnja, laskati, spomenik, vest, obzorje, živec.

FRANCE STELE

LIKOVNA UMETNOST V L. 1933

Kadar pišemo o umetnostnem življenju sodobnosti, smo prisiljeni, da pišemo kroniko tistih pojavov v umetnosti, ki so končno najmanj neposreden izliv tega življenja, kroniko umetnostnih razstav. V naši dobi je namreč popolnoma prevladalo naziranje, da so razstave merilo in zrcalo življenja likovne umetnosti, čeprav je le nasprotno res, da so prav razstave najmanj nujno iz življenja umetnosti izvirajoči pojav in zato tudi zelo nezanesljivo in površno merilo zanje. Razstave so pač nujno zlo, brez katerega bi bila orientacija v umetnostnem življenju zelo težka, ako ne sploh nemogoča. Za orientacijo namreč nujno potrebujemo širših pregledov in prerezov, ki nam kljub slučajnosti slike, ki jo podajajo, vseeno nudijo vsaj verjeten prerez; vemo namreč, da vladajo v delih vsakega organskega pojava isti zakoni kakor v njegovi celoti. Razstave so nam torej do-